

NAUKI PRAWNE / LEGAL SCIENCES**MARCIN JÓZEF KRYŃSKI****NORMATYWNE I DOKTRYNALNE PODSTAWY
KSZTAŁTOWANIA SIĘ IDEI ODREBNEGO
POSTĘPOWANIA ZE SKAZANYMI UZALEŻNIONYMI
OD ALKOHOLU W POLSCE W LATACH 1918–1969****Wstęp**

Celem artykułu jest przedstawienie istotnych kwestii dotyczących kształtowania się idei odrębnego traktowania skazanych uzależnionych od alkoholu w Polsce w latach 1918–1969. Oprócz tego podjęto próbę odpowiedzi na pytanie, jakie koncepcje wybranych przedstawicieli polskiej penitencjarystyki znalazły uznanie jako oryginalne rozwiązania i były podstawą tworzonych wówczas regulacji prawnych. Problematyka ta wciąż jest niewystarczająco rozpoznana, mimo że na temat historii polskiego więziennictwa ukazało się już wiele publikacji. Kwestia zindywidualizowanego traktowania skazanych, zwłaszcza w II Rzeczypospolitej, była podejmowana tylko okazjonalnie w księgach jubileuszowych¹, a także w pracach zwartych i artykułach: Krystiana Bedyńskiego, Jerzego Czołgoszewskiego, Elżbiety Kaczyńskiej, Tadeusza Kostewicza, Andrzeja Kurka, Mirosławy Melezini, Karola Pawlaka, Jarosława Utrata-Mileckiego, Grażyny B. Szczygieł². Idea odrębnego postępowania ze skazanymi uzależnionymi

MARCIN JÓZEF KRYŃSKI – Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie Filia w Elku, ORCID <http://orcid.org/0000-0002-6610-3673>, e-mail: marcin-krynski2@wp.pl

¹ *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1928*, pod red. Z. Bugajskiego, Warszawa 1929; *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1988*, pod red. A. Marka, Warszawa 1990; *W dziewięćdziesięciolecie polskiego więziennictwa. Księga jubileuszowa*, pod red. Z. Jasińskiego, A. Kurka, D. Widelaka, Opole 2008.

² K. Bedyński, *Historia więziennictwa Polski Ludowej 1944–1956*, Warszawa 1988; J. Czołgoszewski, *Więziennictwo okresu stalinowskiego na Warmii i Mazurach w latach 1945–1956*, Olsztyn 2002; tegoż, *Wykonywanie kary śmierci w okresie stalinowskim*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 58(2008); E. Kaczyńska, *Ludzie ukarani. Więzienia i system kar w Królestwie Polskim 1815–1914*, Warszawa 1989; T. Kostewicz, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec więźniów politycznych w latach 1944–1956*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1(1991); A. Kurek, *Niemieckie więzienia sądowe na Śląsku w czasach Trzeciej Rzeszy*, Kraków 2007; K. Pawlak, *Więziennictwo Polskie w latach 1918–1939*, Kalisz 1995; M. Melezini, *Punitivność wymiaru sprawiedliwości karnej w Polsce w XX wieku*, Białystok 2003; tejże, *Kształtowanie się koncepcji kar dodatkowych w prawie karnym w okresie II Rzeczypospolitej Polskiej*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 14(2015), z. 2; K. Pawlak, *Za kratami więzień i drutami obozów (Zarys dziejów więziennictwa w Polsce)*, Kalisz 1999; J. Utrat-Milecki, *Więziennictwo w Polsce w latach 1944–1956*, Warszawa 1995;

od alkoholu wymaga więc dalszych badań, tym bardziej że w dwudziestoleciu międzywojennym dokonywała się „polonizacja więziennictwa”³. Wydawano akty prawne, które regulowały funkcjonowanie polskiego systemu penitencjarnego, przyczyniając się do usprawnienia wykonywania kary więzienia⁴, w tym skazanych wymagających szczególnego traktowania. Przyjęte i wprowadzone unormowania nie uwzględniały jednak postulatów wysuwanych przez przedstawicieli polskiej penitencjarystyki. Realizacja tych koncepcji, mimo że były powszechnie akceptowane, napotykała na utrudnienia m.in. ze względu na przejęty po zaborcach system penitencjarny oparty na różnych zasadach działania, a kolejne lata funkcjonowania państwa przyniosły wiele wydarzeń, które nie sprzyjały kształtowaniu się odrębnego postępowania ze skazanymi uzależnionymi od alkoholu. Rozważania dotyczące tworzenia się idei odrębnego traktowania skazanych uzależnionych od alkoholu zostały poprzedzone analizą polskiego systemu penitencjarnego i jego unifikacji w Polsce w latach 20. XX w., bowiem system przejęty po zaborcach był „oparty na odwetowych koncepcjach kary”⁵. Trzeba się też odnieść do konstrukcji prawnych zawartych w regulacjach, które nastąpiły po II wojnie światowej, a obowiązywały do momentu, kiedy po kolejnym przełomie ustrojowym, czyli po roku 1989, zaczęto tworzyć nowe regulacje prawne także w obszarze prawa karnego wykonawczego. Należy podkreślić, że podstawowe znaczenie w procesie kształtowania się koncepcji idei odrębnego postępowania ze skazanymi uzależnionymi od alkoholu miał Kodeks karny wykonawczy z 1969 r. Kodeks wyraźnie wskazywał kierunek indywidualizacji wykonania kary.

1. Tworzenie normatywnych zrębów polskiego więziennictwa w dwudziestoleciu międzywojennym

System penitencjarny przejęty po zaborcach wymagał głębokiego zreformowania. Więziennictwo podlegało bowiem trzem różnym ustawom karnym i trzem systemom stosowanym przez dawne władze więzienne⁶.

W byłym zaborze pruskim więzienia podlegały co do zasady władzom prokuratorskim, w byłym zaborze austriackim władzom sądowym, zaś w byłym zaborze rosyjskim władze więzienne były wyodrębnione i usamodzielnione. Również organizacja wewnętrzna i zasady wykonywania kary w każdym z tych zaborów były odmienne. Jak podaje Jerzy Migdał, na terenie byłego zaboru pruskiego funkcjonowanie systemu penitencjarnego było regulowane ordynacją

G.B. Szczygieł, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce międzywojennej*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 6(2008).

³ K. Chmielewski, M. Pająk, *Organizacja więziennictwa polskiego (1918–1939)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 69(2017), z. 2, s. 181n.

⁴ K. Chmielewski, *Polska doktryna prawa penitencjarnego w okresie międzywojennym – zarys problematyki*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 68(2016), z 1, s. 179.

⁵ Tamże, s. 179.

⁶ S. Car, *Przedmowa*, w: *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1928*, s. 19.

więzienną zarządu sprawiedliwości z 21 grudnia 1898 r. wraz z późniejszymi uzupełnieniami oraz ustawą z 11 kwietnia 1894 r. Natomiast na terenie byłego zaboru austriackiego stosowano ustawę postępowania karnego z 23 maja 1873 r. oraz regulaminy więzienne noszące miano: „porządek dla więzień sądowych” i „porządek dla domów więziennych przy trybunałach”⁷. W byłym zaborze rosyjskim obowiązywała rosyjska ustawa o więzieniach z 1890 r., a także ustawa z 19 kwietnia 1909 r. o zakładach wychowawczo-poprawczych dla nieletnich⁸.

Dlatego też tworzone na gruzach monarchii zaborczych państwo polskie stanęło przed koniecznością zmierzenia się z trudami przekształcania więziennictwa działającego pod nadzorem władz zaborczych, które zamiast służyć wymiarowi sprawiedliwości społecznej, stało się miejscem izolacji i cierpienia Polaków walczących o niepodległy byt swojej ojczyzny⁹.

Istniała zatem pilna potrzeba przygotowania podstaw prawnych oraz zasad działania jednolitego systemu penitencjarnego na terenie całego odrodzonego państwa polskiego. Ważne było też sformułowanie idei odrębnego traktowania w zakładach karnych skazanych uzależnionych m.in. od alkoholu. Z powodu nieustalonych jeszcze granic państwa¹⁰ działania te były utrudnione. Tym niemniej Naczelnik Państwa Józef Piłsudski już 8 lutego 1919 r. wydał pierwszy akt prawny dotyczący działalności więziennictwa w odrodzonej Rzeczypospolitej. Co prawda wydany dekret składał się zaledwie z 12 artykułów¹¹, ale stanowił o strukturze zarządzania w Ministerstwie Sprawiedliwości i przyczynił się do zbudowania zrębów polskiego więziennictwa. Dekret z 8 lutego 1919 r. był ważny również z tego powodu, że doprowadził do uchylecia wielu przepisów dawnej ustawy rosyjskiej o więzieniach, które nie odpowiadały „duchowi czasu i poziomowi kultury polskiej”¹².

2. Postulaty i propozycje ujednoczenia systemu penitencjarnego w II Rzeczypospolitej Polskiej

Na funkcjonowanie nowo tworzonego polskiego systemu więziennego w okresie międzywojennym mieli wpływ m.in. penitencjaryści – Edward Neymark, Tadeusz Krychowski¹³ i Zygmunt Bugajski, którzy łączyli pracę na rzecz systemu więziennego II Rzeczypospolitej z działalnością naukową¹⁴. E. Neymark, podobnie

⁷ Cyt. za: J. Migdał, *Polski system penitencjarny w latach 1918–1928*, Gdańsk 2011, s. 20.

⁸ Tamże, s. 20.

⁹ R. Maleszyk, *Więziennictwo polskie na tle dziejów państwa w latach 1918–1956*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 62–63(2009), s. 9.

¹⁰ J. Migdał, *Polski system penitencjarny w latach 1918–1928*, s. 34.

¹¹ Dekret Naczelnika Państwa Polskiego w sprawie tymczasowych przepisów więziennych z 8 lutego 1919 r., „Dziennik Praw Państwa Polskiego” 1919, nr 15, poz. 202.

¹² Cyt. za: J. Migdał, *Polski system penitencjarny w latach 1918–1928*, s. 34.

¹³ Niektórzy penitencjaryści działali na polu naukowym i na rzecz systemu więziennego. Jedną z takich osób był Tadeusz Krychowski. Zob. Z. Bugajski, *Z ustąpieniem Dyrektora Departamentu p. Tadeusza Krychowskiego*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 8(1934), s. 3–4.

¹⁴ K. Chmielewski, *Polska doktryna prawa penitencjarnego...*, s. 191.

jak Z. Bugajski, opowiadał się za wzmocnieniem roli administracji więziennej w procesie wykonywania kary. E. Neymark, opisując projektowaną reformę ustroju penitencjarnego w połowie lat 20. XX w., podkreślał, że właściwym kierunkiem zmian legislacyjnych było dążenie do zlikwidowania organów pośrednich (okręgowych dyrekcji więziennych) między więzieniami i aresztami a Ministerstwem Sprawiedliwości. Zmiana ta miała spowodować usamodzielnienie podstawowych elementów systemu więziennego¹⁵.

Natomiast w odniesieniu do lat późniejszych okresu międzywojennego szczególnie ważne były postulaty dotyczące wyodrębnienia doktryny prawa penitencjarnego z innych gałęzi prawa oraz propozycje związane z klasyfikacją więzień i segregacją skazanych, co miało służyć indywidualizacji oddziaływania penitencjarnego. M. Melezini zwracała uwagę na istotną rolę rehabilitacji w procesie indywidualizacji kary i pozytywne jej oddziaływanie na skazanego¹⁶.

W literaturze za zwolenników prawa penitencjarnego wyodrębnionego z innych gałęzi prawa uznaje się Emila S. Rappaporta i Jerzego Śliwowskiego. E.S. Rappaport proponował utworzenie odrębnej kodyfikacji prawa karnego wykonawczego, która uwzględniałaby całościowe uregulowanie środków penalnych przewidzianych w Kodeksie karnym. Wówczas prawo karne pojmowane *sensu largo* zostałyby podzielone na: prawo karne materialne, prawo karne procesowe i prawo karne wykonawcze. Niestety, ta niewątpliwie postępową i odważną w swoich założeniach koncepcja w okresie międzywojennym nie zyskała akceptacji i nie była przedmiotem szeroko zakrojonych analiz i dyskusji¹⁷. Do urzeczywistnienia idei Rappaporta doszło dopiero w 1969 r.

Mniej śmiałą koncepcję kodyfikacji prawa penitencjarnego przedstawił J. Śliwowski¹⁸. Postulował wyodrębnienie prawa penitencjarnego obejmującego także przepisy dotyczące wykonywania kary pozbawienia wolności¹⁹ – byłoby to w jego przekonaniu „ukoronowanie samodzielności dziedziny penitencjarnej”²⁰. Prawo to miało być stosowane tam, gdzie celem oddziaływania na osobę pozbawioną wolności winna być jej poprawa – „wewnętrzna przemiana duszy i charakteru skazańca”, co miało przyczynić się do zaniku niebezpieczeństwa społecznego²¹.

Propozycja lansowana przez J. Śliwowskiego – wyodrębnienia dziedziny prawa penitencjarnego – została zakwestionowana przez Leona Rabinowicza. W opinii L. Rabinowicza koncepcja stworzenia odrębnego kodeksu wykonawczego nie była celowa z punktu widzenia potrzeb ówczesnego systemu więziennego,

¹⁵ E. Neymark, *Organizacja więziennictwa polskiego*, w: *Aktualne zagadnienia i projekty reformy więziennictwa*, t. I, pod red. Z. Bugajskiego i E. Neymarka, Warszawa 1925, s. 254.

¹⁶ M. Melezini, *Kształtowanie się koncepcji kar dodatkowych...*, s. 119.

¹⁷ J. Migdał, J. Raglewski, *Kara pozbawienia wolności – zarys dziejów polskiej doktryny, prawa i praktyki penitencjarnej*, Gdańsk 2005, s. 126.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Tamże.

²⁰ J. Śliwowski, *Narodziny prawa penitencjarnego*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 44(1934), s. 653.

²¹ D. Raś, *O poprawie winowajców w więzieniach i zakładach dla nieletnich. Propozycje prawników, lekarzy, działaczy społecznych i pedagogów oraz rozwój więziennictwa do połowy XX wieku*, Katowice 2006, s. 93.

ponieważ wiele istotnych zagadnień, takich jak środki zabezpieczające i klasyfikacja skazanych, wciąż wymagało unormowania. Przekonywał, że ważne jest, aby wskazywać na celowość wykonania kary, mówić o humanitaryzmie kary i jej wychowawczym charakterze²².

Natomiast Waclaw Makowski uważał, że należy utworzyć własny kodeks, który będzie uwzględniał współczesną wiedzę kryminalistyczną, a także zwyczaje, potrzeby i kulturę narodową. Poza tym postulował, aby zastąpić więzienia „przez zakłady o różnym typie, przeznaczone dla różnej kategorii przestępstw lub ściślej, ludzi społecznie niebezpiecznych i celowego oddziaływania na nich w kierunku przystosowania do wymagań życia społecznego”²³. Zwrócił też uwagę, że „dotychczas zakłady takie powstają przeważnie dla nieletnich przestępców lub alkoholików, dla nienormalnych”²⁴, tymczasem według W. Makowskiego istniała potrzeba rozszerzenia ich zasięgu na wszystkie kategorie społecznie niebezpiecznych przestępców²⁵.

Znany w dwudziestoleciu międzywojennym psychiatra sądowy, członek Komisji do Badań Kryminalno-Biologicznych Ministerstwa Sprawiedliwości, Witold Łuniewski sugerował, aby „Więźniowie psychopatyczni, oligofreniczni, epileptyczni i dotknięci nałogowym alkoholizmem [...] ze względu na te lub inne okoliczności indywidualne [byli umieszczani – przyp. M.K.] nie w więzieniu typu leczniczego, ale raczej w więzieniu typu wychowawczego”²⁶, co przyczyniałoby w jego opinii do lepszej resocjalizacji więźnia. Był to pogląd odzwierciedlający punkt widzenia całej Komisji do Badań Kryminalno-Biologicznych Ministerstwa Sprawiedliwości, która proponowała odrębne postępowanie z kategorią skazanych uzależnionych²⁷.

Podobne stanowisko wyrażano na XIV Zjeździe Lekarzy i Przyrodników Polskich w Poznaniu w 1933 r., połączonym z XIII Zjazdem Psychiatrów Polskich. Doszło wówczas do integracji stanowiska lekarzy i prawników w podejściu do zjawisk przestępczości. W ramach Sekcji Medycyny Sądowej i Kryminologii (Sekcja XIX) pod przewodnictwem Stefana Horoszkiewicza uznano, że „nie wystarczą do zwalczania przestępczości najlepsze nawet koncepcje wyłącznie prawne bez ujęcia przestępcy jako żywego człowieka o określonej strukturze fizycznej i psychicznej”²⁸. Ponadto zauważono, że bez uwzględnienia cech osobniczych nie można stwierdzić istnienia i „stopnia niebezpieczeństwa społecznego”²⁹.

²² L. Rabinowicz, *Zagadnienie tzw. „prawa penitencjarnego”. Kilka uwag w związku z artykułem p. Jerzego Wład. Śliwowskiego p. tyt. „Narodziny prawa penitencjarnego”*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 15(1935), s. 227.

²³ W. Makowski, *Rozważania prawnicze: z dziedziny prawa publicznego, z dziedziny prawa karnego – mowy autora*, Warszawa 1928, s. 176.

²⁴ Tamże.

²⁵ Tamże.

²⁶ W. Łuniewski, *Zadania psychiatrii penitencjarnej*. „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 3(1938), s. 287.

²⁷ K. Pawlak, *Więziennictwo polskie w latach 1918–1939*, s. 17n.

²⁸ W. Łuniewski, *Zadania psychiatrii penitencjarnej*, s. 287.

²⁹ *Pamiętnik XIV Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich w Poznaniu 11–15 września 1933 r.*, t. 2, Poznań 1933, s. 178.

E. Neymark zauważył, że określenie właściwości przestępcy i stopnia jego niepoczytalności winno być zadaniem lekarza, który w nauce o karze wysuwa się na plan pierwszy. Z tego powodu proponował zmianę roli lekarza na terenie więzienia. Lekarz zdaniem Neymarka miał nie tylko zajmować się higieną i oceną zdrowia więźniów, ale miał brać udział w umieszczaniu ich w zakładach dla psychicznie chorych, w zakładach dla alkoholików i narkomanów, w domach pracy przymusowej i w zakładach dla niepoprawnych³⁰.

O konieczność indywidualnego postępowania z wymienionymi grupami skazanych dopominali się też praktycy i naukowcy – Stanisław Batawia, Henryk Jankowski³¹.

3. Prace legislacyjne w sprawie klasyfikacji i segregacji więźniów jako podstawowy warunek indywidualizacji oddziaływania penitencjarnego

Prace legislacyjne nad organizacją więziennictwa polskiego powierzono specjalnej komisji pod przewodnictwem ówczesnego sekretarza stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości Stanisława Cara (późniejszego ministra sprawiedliwości), powołanej przez ministra sprawiedliwości Aleksandra Meysztowicza. W skład komisji weszli: dyrektor Departamentu Karnego Lucjan Jaxa-Maleszewski, dyrektor Departamentu Ustawodawczego Stefan Sieczkowski (następnie: podsekretarz stanu), prokurator apelacyjny Kazimierz Rudnicki, prokurator Sądu Najwyższego przy ministrze sprawiedliwości Władysław Kuczyński oraz radcy ministerialni: Zygmunt Bugajski i Edward Neymark. Nowo tworzony projekt organizacji więziennictwa został oparty na podstawach naukowych i humanitarnych³².

Realizacja wskazanych postulatów i zadań przebiegała wieloetapowo. Pierwszy etap obejmował lata 1918–1928. Cezurę etapu stanowi rok 1928 – data wydania pierwszego aktu normatywnego ujednocniającego zasady organizacji więziennictwa na terenie całego kraju³³. We współczesnej literaturze penitencjarnej przyjmuje się, że od roku 1918 do 1928 przede wszystkim zorganizowano ten system oraz opracowano podstawy prawne jego funkcjonowania³⁴.

³⁰ E. Neymark, *Rola lekarza w walce z przestępczością*, w: *Pamiętnik XIV Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich...*, s. 185.

³¹ Hasło: S. Batawia i H. Jankowski, w: K. Pawlak, *Polski biograficzny słownik penitencjarny*, Kalisz 2008, s. 16, 33.

³² E. Neymark, *Zasady nowej organizacji więziennictwa w świetle nowoczesnych postulatów nauk penitencjarnych*, w: *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1928*, s. 196.

³³ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 marca 1928 roku w sprawie organizacji więziennictwa, Dz.U. nr 29, poz. 272.

³⁴ J. Górny, *Elementy indywidualizacji i humanizacji karanania w rozwoju penitencjarystyki*, Warszawa 1996, s. 111–112.

Natomiast drugi okres zamyka rok 1939. Przyjęto wówczas ustawę o organizacji więziennictwa³⁵. 20 czerwca 1931 r. wydano Regulamin więzienny, który ustanawiał zasady wykonywania kary pozbawienia wolności³⁶. 11 lipca 1932 r. wydano Kodeks karny³⁷. Okres ten charakteryzował się stałą tendencją pogłębiania indywidualizacji wykonywania kary³⁸ oraz merytorycznym dostosowaniem do ówczesnych tendencji w penitencjarystyce europejskiej³⁹.

W ten sposób w okresie dwudziestolecia międzywojennego doszło do stworzenia podstaw współczesnej koncepcji kary pozbawienia wolności, wykreowania nowych środków reagowania na przestępstwo w postaci środków zabezpieczających oraz klasyfikacji więzień i skazanych.

Specjalne przepisy o klasyfikacji więzień i segregacji więźniów zostały wprowadzone zgodnie z Rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej 7 marca 1928 r.⁴⁰, przy czym uzależniono system i rygory odbywania kary od jej rodzaju, metod leczniczych itp.⁴¹ W myśl wskazanych przepisów więzienia podzielono na trzy grupy związane z kategorią kary. Były to więzienia przeznaczone do odbywania kar: ciężkiego więzienia, więzienia zastępującego dom poprawy i więzienia. Kary były wymierzane odpowiednio: na czas powyżej trzech lat, na czas powyżej jednego roku do trzech lat, na czas do jednego roku⁴². Przy segregacji więźniów zwracano uwagę na rodzaj przestępstwa i kary oraz poziom moralny i umysłowy więźniów.

Według Grażyny B. Szczygieł na treść obu aktów istotny wpływ wywarły obrady Kongresu Penitencjarnego w Londynie, który odbył się w 1925 r.⁴³ Wzięło w nim udział 856 delegatów z 52 państw⁴⁴. Na kongresie zalecano przeprowadzenie klasyfikacji więźniów w celu zapobiegania demoralizacji „łżejszych przestępców przez bardziej zepsutych”⁴⁵. Od tego momentu wzrosło znaczenie klasyfikacji skazanych, którą uznano za podstawowy warunek indywidualizacji oddziaływania penitencjarnego⁴⁶. J. Migdał zwraca uwagę, że „do dziś istnieje spór, czy podział na grupy wyczerpuje treść klasyfikacji”⁴⁷. Pytanie to jest tym bardziej zasadne, że według koncepcji amerykańskiej zadania klasyfikacji są rozumiane znacznie szerzej – „nie tylko jako stwarzanie warunków indywidualizacji wykonywania

³⁵ Ustawa z dnia 26 lipca 1939 r. o organizacji więziennictwa, „Dz.U. nr 68, poz. 457.

³⁶ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 czerwca 1931 r. w sprawie regulaminu więziennego, Dz.U. nr 71, poz. 577.

³⁷ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny, Dz.U. 1932, nr 60, poz. 571.

³⁸ J. Górny, *Elementy indywidualizacji i humanizacji karania...*, s. 115–116.

³⁹ Tamże, s. 112.

⁴⁰ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 marca 1928 roku w sprawie organizacji więziennictwa, Dz.U. nr 29, poz. 272.

⁴¹ E. Neymark, *Zasady nowej organizacji więziennictwa w świetle nowoczesnych postulatów nauk penitencjarnych*, w: *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1928*, s. 196.

⁴² Tamże, s. 202.

⁴³ G.B. Szczygieł, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce międzywojennej*, s. 44.

⁴⁴ J. Migdał, J. Raglewski, *Kara pozbawienia wolności...*, s. 127.

⁴⁵ G.B. Szczygieł, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce międzywojennej*, s. 44.

⁴⁶ J. Migdał, *Polski system penitencjarny w latach 1918–1928*, s. 102, 106.

⁴⁷ Tamże, s. 103.

kary pozbawienia wolności, lecz jako element procesu indywidualizowania⁴⁸. Wynika z tego, że klasyfikacja jest procedurą postępowania indywidualnego w stosunku do każdego skazanego. „Nie jest środkiem do celu, lecz metodą selekcjonowania i koordynowania diagnozy, prognozy i postępowania penitencjarnego w ciągu całego procesu oddziaływania na skazanego⁴⁹”.

Dlatego w uchwałach londyńskiego kongresu sugerowano, żeby podczas przeprowadzania klasyfikacji więźniów brać pod uwagę nie tylko wiek, płeć, rodzaj przestępstwa i karę, ale także uwzględniać kryteria subiektywne, jak np. charakter skazanego oraz istniejące możliwości jego resocjalizacji⁵⁰. Kongres londyński przyczynił się bez wątpienia do kształtowania w Polsce dążenia do pogłębionej indywidualizacji wykonywania kary⁵¹.

Postanowienia Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 7 marca 1928 r. znalazły odzwierciedlenie w przepisach Regulaminu więziennego z 20 czerwca 1931 r. W pracach przygotowawczych nad Regulaminem więziennym brali udział E. Neymark i Z. Bugajski⁵². Zawarte w Regulaminie zapisy uwzględniały postanowienia Międzynarodowego Kongresu Karnego i Penitencjarnego, który odbył się w Pradze w 1930 r. Polska delegacja pod przewodnictwem E.S. Rappaporta liczyła piętnaście osób. Na odnotowanie zasługuje szczególnie stanowisko E. Neymarka, który zwrócił uwagę na kształcenie kadr więziennych, zwłaszcza kadry kierowniczej⁵³.

Regulamin z 1931 r. przyjął formę rozporządzenia ministra sprawiedliwości⁵⁴ i był jedynym regulaminem więziennym wydanym w dwudziestolecu międzywojennym. Regulamin zawierał aż 291 paragrafów. Służył więziennictwu, w nieco zmienionej i przystosowanej do nowych warunków postaci, także w pierwszym dziesięcioleciu Polski Ludowej⁵⁵.

W wyniku wprowadzonego Regulaminu więziennego z 1931 r., jak też Kodeksu karnego z 1932 r.⁵⁶ dokonano zmian w klasyfikacji więzień. Zniesiono różne formy kary więzienia, które występowały w ustawodawstwie karnym państw zaborczych, wprowadzając w ich miejsce karę w formie aresztu albo więzienia⁵⁷.

Warto podkreślić, że Regulamin więzienny z 1931 r. jako podstawową zasadę organizacji systemu penitencjarnego w II Rzeczypospolitej wprowadzał oficjalnie

⁴⁸ Tamże.

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ J. Migdał, J. Raglewski, *Kara pozbawienia wolności...*, s. 128.

⁵¹ Tamże; J. Górny, *Elementy indywidualizacji i humanizacji karania...*, s. 113.

⁵² K. Pawlak, *Polski biograficzny słownik penitencjarny*, s. 69. E. Neymark i Z. Bugajski brali również udział w pracach przygotowawczych nad Ustawą o organizacji więziennictwa z 26 lipca 1939 r. – tamże, s. 69.

⁵³ J. Migdał, J. Raglewski, *Kara pozbawienia wolności...*, s. 129.

⁵⁴ Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 czerwca 1931 r. w sprawie regulaminu więziennego, Dz.U. 1931, nr 71, poz. 577.

⁵⁵ G.B. Szczygieł, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce międzywojennej*, s. 44.

⁵⁶ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. w sprawie organizacji więziennictwa, Dz.U. 1932, nr 60, poz. 571.

⁵⁷ K. Pawlak, *Więziennictwo Polskie w latach 1918–1939*, s. 22.

„system progresywny wykonywania kary pozbawienia wolności, uważany wówczas powszechnie za najlepszy”⁵⁸.

Zgodnie z Rozporządzeniem ministra sprawiedliwości z 20 czerwca 1931 r. w sprawie regulaminu więziennego wprowadzono nowy typ zakładów karnych, tj. więzienia izolacyjne (§ 235). W więzieniach izolacyjnych umieszczani byli „przestępcy zawodowi, nałogowi lub recydywiści i ukarani dyscyplinarnie”⁵⁹. Byli to więźniowie, w stosunku do których stosowane środki wychowawczo-poprawcze w zwykłych więzieniach okazały się nieskuteczne, a do tego wpływ wymienionej grupy przestępców na innych więźniów bywał szkodliwy. Z grona osób, które można było umieścić w więzieniu izolacyjnym, zostały wyłączone kobiety, skazani na areszt, twierdzą, więźniowie śledczy oraz więźniowie poniżej 21 roku życia (§ 236)⁶⁰. O przeniesieniu do więzienia izolacyjnego decydował minister sprawiedliwości na wniosek prokuratora albo właściwego naczelnika więzienia (§ 235).

Należy nadmienić, że w ramach więzień izolacyjnych funkcjonował swoisty progresywny system wykonywania kary więzienia⁶¹. Więźniów dzielono na dwie klasy. Po przyjęciu więźniowie byli przydzielani do klasy pierwszej, w której panował większy rygor niż w klasie drugiej. Okres pobytu w pierwszej klasie wynosił trzy miesiące. Awans do klasy drugiej był uzależniony od wykazywanego stopnia poprawy. Zgodnie z § 237 Regulaminu więziennego z 1931 r. okres pobytu w tej klasie wynosił dziewięć miesięcy. W przypadku nienagannego zachowania więźniów i jeżeli do końca kary pozostawało co najmniej 6 miesięcy, mogli oni być przeniesieni do zwykłego więzienia (§ 237)⁶².

Ważne w kontekście szerokiej indywidualizacji postępowania penitencjarnego było Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny⁶³, nazywane „kodeksem Makarewicza”. Juliusz Makarewicz sprawował funkcję koreferenta w opracowaniu ogólnej części kodeksu. Należy też pamiętać o wkładzie pracy innych, np. referenta Wacława Makowskiego w odniesieniu do części szczegółowej⁶⁴ oraz E.S. Rappaporta. W toku prac odwoływano się do projektów szwajcarskiego kodeksu karnego, którego głównym autorem był Karl Stooss, oraz norweskiego kodeksu karnego, którego autorem był B. Goetz. Projekt był konsultowany z zagranicznymi uczonymi, np. z Jeanem-André Roux, sekretarzem generalnym Międzynarodowego Stowarzyszenia Prawa Karnego⁶⁵.

⁵⁸ J. Migdał, J. Raglewski, *Kara pozbawienia wolności...*, s. 149.

⁵⁹ Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 czerwca 1931 r. w sprawie regulaminu więziennego, Dz.U. 1931, nr 71, poz. 577, § 235.

⁶⁰ Tamże, § 236.

⁶¹ K. Chmielewski, M. Pająk, *Organizacja więziennictwa polskiego (1918–1939)*, s. 185.

⁶² Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 czerwca 1931 r. w sprawie regulaminu więziennego, Dz.U. 1931, nr 71, poz. 577, § 237.

⁶³ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny, Dz.U. 1932, nr 60, poz. 571.

⁶⁴ A. Lityński, *Dwa kodeksy karne 1932: w osiemdziesiątą rocznicę*, „Roczniki Administracji i Prawa” 12(2012), s. 212–213.

⁶⁵ J. Kordeczuk, *Znaczenie Kodeksu karnego z 1932 r. dla rozwoju nauki i prawa karnego w Polsce w XX wieku*, „Zeszyty Prawnicze” 11(2011), nr 2, s. 45.

Według Józefa Kordeczuka sformułowane w Kodeksie karnym z 1932 r. „przez J. Makarewicza zasady subiektywizmu i indywidualizacji odpowiedzialności karnej oraz humanitaryzmu w operowaniu środkami karnymi zachowują w pełni aktualność, stanowią podstawę ustawowych przesłanek odpowiedzialności we wszystkich nowożytnych kodeksach karnych oraz jądro współczesnych koncepcji teoretycznych”⁶⁶. Także według Adama Lityńskiego „kodeks Makarewicza” jest „najlepszym polskim kodeksem, jaki kiedykolwiek powstał w jakiegokolwiek gałęzi prawa”⁶⁷.

Jak wynika z komentarza J. Makarewicza, Kodeks zawierał postulaty doktryny klasycznej i socjologicznej. Do głównych zasad pochodzących z doktryny klasycznej zawartych w kodeksie należały: zasada równości wobec prawa i humanitaryzm, zasada indywidualizmu odpowiedzialności karnej oraz subiektywizmu odpowiedzialności karnej (uwzględnienie motywów – wpływ doktryny socjologicznej jest widoczny w kodeksie poprzez wprowadzenie środków zabezpieczających, które zdaniem Makarewicza świadczą o „Indywidualności nowoczesnego kodeksu”⁶⁸. Kodeks polski, jak stwierdził Makarewicz, zna cztery „główne typy środków zabezpieczających (art. 79–84) [...] stosowane do osobników stale nieodpowiedzialnych [...], stosowane do osobników oddanych używaniu trucizn odurzających, stosowane do osobników o niedostatecznym wychowaniu społecznym [...], stosowane do osobników, co do których [...] przemiana psychiczna na rzecz współzycia społecznego jest nieprawdopodobna”⁶⁹.

Współcześni badacze środków zabezpieczających w prawie karnym przypominają, że „koncepcje stosowania środków zabezpieczających wobec szczególnie niebezpiecznych przestępców wysunęła szkoła pozytywna prawa karnego”⁷⁰.

W dokumencie tym po raz pierwszy w okresie II Rzeczypospolitej wprowadzono pojęcie recydywy jako powrotu do przestępstwa (art. 60 §1 i 2)⁷¹. Było to bardzo istotne zwłaszcza w przypadku stosowania przedterminowego zwolnienia i środka zabezpieczającego w postaci umieszczenia w zakładzie dla niepoprawnych (art. 84 §1)⁷².

Równocześnie uznano, że podstawą nowego polskiego systemu penitencjarnego winna być klasyfikacja generalna oparta na podziale więzień na różne typy jednostek penitencjarnych o odmiennej organizacji. Przy tym sposób postępowania ze skazanymi miał być uwarunkowany ich cechami osobistymi, fizycznymi, psychicznymi oraz ich pochodzeniem społecznym. Znaczenie miały też mieć pobudki, rodzaj i charakter popełnionego czynu karalnego⁷³. Dlatego

⁶⁶ Tamże, s. 55.

⁶⁷ A. Lityński, *Dwa kodeksy karne 1932...*, s. 213.

⁶⁸ J. Makarewicz, *Kodeks karny z komentarzem*, Lwów 1932, s. 42.

⁶⁹ Tamże.

⁷⁰ L. Paprzycki, *System środków zabezpieczających w ujęciu Kodeksu karnego z 1932 r. – koncepcja i rzeczywistość*, w: *Kodeks karny z 1932 r.*, pod red. A. Grzeškowiak, K. Wiaka, M. Gałązki, R.G. Hałasa, S. Hypsia, D. Szeleszczuka, Lublin 2015, s. 189.

⁷¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny, Dz.U. 1932, nr 60, poz. 571.

⁷² Tamże.

⁷³ J. Migdał, J. Raglewski, *Kara pozbawienia wolności...*, s. 136.

też w Kodeksie karnym w art. 82 § 1 przyjęto, że za czyn pozostający w związku „z nadużywaniem napojów wysokokowych lub innych środków odurzających” sąd może zasądzić, by sprawcę umieszczono w odpowiednim zakładzie leczniczym na dwa lata⁷⁴. Postanowienie to nie było powiązane z procesem wykonywania kary pozbawienia wolności, lecz było środkiem od niej niezależnym, stosowanym po odbyciu kary pozbawienia wolności⁷⁵.

Kodeks karny z 1932 r. odrębnie regulował kwestie odurzenia, z tego powodu nie miał zastosowania przepis o niepoczytalności⁷⁶.

Tym niemniej J. Makarewicz w swoim komentarzu wysnuł przypuszczenie, że „przy oddawaniu się truciznom odurzającym [...] nadużywaniem napojów wysokokowych itp. [...] objawiające się w dokonaniu jakiegoś przestępstwa pozwalają przypuszczać powrót do przestępstwa, gdyż stan sprawcy podstawowy [...] jest stanem trwałym danej psychiki”⁷⁷.

Ostatnim aktem prawnym wprowadzonym przez władze II Rzeczypospolitej była ustawa z 26 lipca 1939 r. o organizacji więziennictwa⁷⁸. Ustawa utrzymała podział zakładów karnych na więzienia zwykle i specjalne (art. 12 ust. 1)⁷⁹. Taki model klasyfikacyjny miał służyć osiągnięciu „jak największej indywidualizacji penitencjarnej”⁸⁰.

Zgodnie z przyjętą koncepcją w więzieniach specjalnych umieszczano skazanych, którzy ze względu na swe właściwości wymagali wyodrębnienia i traktowania według metod szczególnych (art. 12, ust. 2). W ramach więzień specjalnych wyróżniono: więzienia obserwacyjno-rozdzielcze przeznaczone przede wszystkim do badania osobowości skazanych w celu ustalenia metod i klasyfikacji skazanych; więzienia dla osób fizycznie słabych – wymagających odrębnego traktowania; więzienia izolacyjne dla recydywistów (art. 13, p. 1, 2, 3)⁸¹ oraz więzienia – kolonie rolnicze dla skazanych pracujących przed popełnieniem przestępstwa w rolnictwie; więzienia – zakłady rzemieślnicze dla skazanych pochodzących z rodzin miejskich, rzemieślniczych i robotniczych; więzienia lub oddziały dla niepełnoletnich w wieku od 17 do 21 lat; więzienia – ruchome ośrodki pracy dla skazanych pozbawionych wolności do lat trzech w celu zatrudnienia ich przy robotach społecznie użytecznych⁸².

Zastosowana klasyfikacja jednostek penitencjarnych była znaczącym osiągnięciem w długoletnim procesie pogłębiania indywidualizacji wykonywania kary

⁷⁴ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny, Dz.U. 1932, nr 60, poz. 571.

⁷⁵ Tamże.

⁷⁶ M. Gałazka, *Zasady subiektywizmu i indywidualizacji odpowiedzialności karnej w Kodeksie karnym z 1932 r.*, w: *Kodeks karny z 1932 r.*, s. 41–42.

⁷⁷ J. Makarewicz, *Kodeks karny z komentarzem*, s. 43.

⁷⁸ Ustawa z dnia 26 lipca 1939 r. o organizacji więziennictwa, Dz.U. 1939, nr 68, poz. 457.

⁷⁹ Tamże.

⁸⁰ J. Migdał, J. Raglewski, *Kara pozbawienia wolności...*, s. 143.

⁸¹ Ustawa z dnia 26 lipca 1939 r. o organizacji więziennictwa, Dz.U. 1939, nr 68, poz. 45.

⁸² Tamże.

pozbawienia wolności⁸³. Były to nowe rozwiązania uwzględniające realizację postulatów resocjalizacyjnych⁸⁴.

Ustawa ta miała jednak tylko wkład teoretyczny, gdyż w wyniku wybuchu II wojny światowej jej założenia nie zostały nigdy wprowadzone w życie. Niektórzy badacze problemu podkreślają, iż w dużej części ustawa była emanacją poglądów Z. Bugajskiego⁸⁵.

Według Jerzego Górnego rozwój polskiej penitencjarystyki okresu międzywojennego charakteryzował się stałą tendencją do pogłębiania indywidualizacji wykonywania kary. Znalazło to wyraz zwłaszcza w prowadzeniu prac osobopoznawczych oraz rozbudowie i doskonaleniu klasyfikacji więźniów, jak też specjalizacji zakładów karnych. Dokonane regulacje prawne i koncepcje w zakresie pogłębiania indywidualizacji „wyprzedzały po części takie regulacje i takie koncepcje w niektórych państwach o bogatszych i bardziej postępowych tradycjach penitencjarnych”⁸⁶.

4. Charakterystyka regulacji prawnych dotyczących skazanych uzależnionych od alkoholu w latach 1945–1969

Po II wojnie światowej problem alkoholizmu w uregulowaniach prawnych pojawił się dopiero w latach 60. XX w., ponieważ w pierwszych latach powojennych podjęto budowę na nowo struktur polskiego więziennictwa w zmienionych warunkach społeczno-politycznych. Wbrew polskiej tradycji struktury te podporządkowano aparatowi bezpieczeństwa⁸⁷. W latach 1945–1956 utrwalił się swoisty podział na więźniów pospolitych i więźniów politycznych⁸⁸. W okresie terroru stalinowskiego do roku 1955 obowiązywała instrukcja w sprawie regulaminu więziennego wydana w 1945 r.⁸⁹ W większości przyjmowała ona unormowania regulaminu z 1931 r., ale jednocześnie eliminowała najważniejsze prawa więźniów, np. do kontaktu ze społeczeństwem, praktyk religijnych, a w pewnym okresie nawet do zawiadamiania najbliższych o śmierci więźnia (!). Instrukcję w sprawie regulaminu więziennego z 1945 r. uzupełniał tzw. zbiór przepisów zawierający

⁸³ J. Migdał, J. Raglewski, *Kara pozbawienia wolności...*, s. 145.

⁸⁴ K. Chmielewski, M. Pająk, *Organizacja więziennictwa polskiego (1918–1939)*, s. 186.

⁸⁵ Zygmunt Bugajski (1887–1940) polski prawnik i ekonomista, jeden z głównych teoretyków więziennictwa w latach 1918–1939. Zob. B. Kułan, *Prawne regulacje pracy i nauki skazanych oraz ich realizacja, na przykładzie więzienia na Św. Krzyżu w latach 1918–1939*, 29/04/2013, <<https://www.infolotnicze.pl/2013/04/29/prawne-regulacje-pracy-i-nauki-skazanych-oraz-ich-realizacja-na-przykladzie-wiezienia-na-sw-krzyzu-w-latach-1918-1939/2/>>, dostęp: 30.03.2020.

⁸⁶ J. Górny, *Elementy indywidualizacji i humanizacji karania...*, s. 116.

⁸⁷ A. Kwieciński P. Pałaszewski, *Kształtowanie się polskiego modelu wykonywania tymczasowego aresztowania w latach 1945–1969*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 32(2014), s. 82.

⁸⁸ R. Maleszyk, *Więziennictwo polskie na tle dziejów państwa...*, s. 29.

⁸⁹ T. Szymanowski, *Prawne podstawy funkcjonowania więziennictwa w Polsce i ich wpływ na wykonywanie kary pozbawienia wolności*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 62–63(2009), s. 34.

instrukcje, zarządzenia przewidujące dalsze restrykcje. Wszystkie te przepisy były tajne przez bardzo długie lata⁹⁰.

Po likwidacji Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w grudniu 1954 r. więziennictwo zostało przekazane ustawą z 11 października 1956 r.⁹¹ w zakres działania ministra spraw wewnętrznych. Minister zarządzeniem nr 205/66 z 21 października 1955 r. wprowadził od 1 listopada 1955 r. nowy regulamin więzienny (nieopublikowany). Regulamin określał cele i tryb odbywania kary, a także prawa i obowiązki więźniów⁹². 27 kwietnia 1956 r. została wydana ustawa o zwalczaniu alkoholizmu⁹³. Trzy lata później – 10 grudnia 1959 r. przyjęto kolejną ustawę o zwalczaniu alkoholizmu⁹⁴. Akty te wymusiły wprowadzenie działań przeciwalkoholowych także w zakładach karnych.

24 grudnia 1960 r. dyrektor Centralnego Zarządu Więziennictwa (CZW) wydał pismo ogólne NRP 829/60 (niepublikowane) adresowane do naczelników więzień centralnych oraz wojewódzkich inspektorów więziennej służby zdrowia. Według J. Migdała „Stanowi ono pierwszą regulację działalności przeciwalkoholowej w zakładach penitencjarnych”⁹⁵. Podstawową formą rehabilitowania skazanych alkoholików miało być ich zatrudnienie i szkolenie zawodowe. Pismo zobowiązywało kierowników centralnych więzień do powiadamiania poradni przeciwalkoholowych społecznej służby zdrowia o konieczności objęcia zwalnianych skazanych specjalistycznym leczeniem odwykowym. Początkowo była to więc działalność profilaktyczna przy czynnym udziale skazanych. Jak informuje J. Migdał, pierwszy raz takim rodzajem wsparcia skazanych uzależnionych od alkoholu podjęto w 1961 r. w centralnym więzieniu w Goleniowie. Były to dość zróżnicowane działania: odczyty, prelekcje, kolportaż broszur i ulotek, itp. Natomiast pierwszy eksperymentalny ambulatoryjny oddział leczenia odwykowego powstał na mocy zarządzenia ministra sprawiedliwości z 27 listopada 1962 r. przy ośrodku pracy więźniów w Łodzi-Sikawie w lutym 1963 r. Dysponował on 50 miejscami dla skazanych alkoholików odbywających krótkoterminowe kary wymierzone na mocy przepisów wspomnianej ustawy przeciwalkoholowej z grudnia 1959 r.⁹⁶

Podstawą przyjęcia na leczenie była pisemna zgoda skazanego. Przy kwalifikowaniu na oddział brano pod uwagę badania osobopoznawcze, wywiad środowiskowy, rodzaj przestępstwa oraz fakt popełnienia go w związku z nadużywaniem alkoholu, opinię poradni przeciwalkoholowej, jeżeli skazany był w niej zarejestrowany, oraz wymiar kary pozostałej skazanemu do odbycia. Okres leczenia zależał od czasu pobytu w zakładzie i trwał średnio od dwóch do trzech

⁹⁰ T. Szymanowski, *Prawne podstawy funkcjonowania więziennictwa...*, s. 34–35.

⁹¹ „Dziennik Urzędowy” 1956, nr 151, poz. 188.

⁹² T. Szymanowski, *Prawne podstawy funkcjonowania więziennictwa...*, s. 35.

⁹³ Ustawa z dnia 27 kwietnia 1956 r. o zwalczaniu alkoholizmu, „Dziennik Urzędowy” 1956, nr 12, poz. 62.

⁹⁴ Ustawa z dnia 10 grudnia 1959 r. o zwalczaniu alkoholizmu, „Dziennik Urzędowy” 1959, nr 69, poz. 434.

⁹⁵ J. Migdał, *Polski system penitencjarny w latach 1956–2008 w ujęciu doktrynalnym, normatywnym. Kontynuacja czy zmiana?*, Gdańsk 2008, s. 428.

⁹⁶ Tamże, s. 429.

miesiący. Stosowano takie środki, jak psychoterapia indywidualna, grupowa i środowiskowa, praca świetlicowo-oświatowa, terapia przez pracę oraz terapia farmakologiczna polegająca na podawaniu środków psychotropowych ogólnie wzmacniających oraz anticolu. Drugi eksperymentalny oddział leczenia odwykowego – typu klinicznego, nie ambulatoryjnego⁹⁷, powstał w grudniu 1963 r. przy szpitalu okręgowym Centralnego Więzienia nr 1 we Wrocławiu. Dysponował 20 łózkami przeznaczonymi dla skazanych mężczyzn i kobiet odbywających długoterminowe kary pozbawienia wolności⁹⁸.

Doświadczenia zgromadzone w czasie funkcjonowania eksperymentalnych oddziałów odwykowych (zarówno ambulatoryjnych, jak i klinicznych) pozwoliły na doskonalenie kolejnych placówek przeznaczonych dla więźniów uzależnionych.

Pierwszym aktem normatywnym dotyczącym działalności przeciwalkoholowej we wszystkich zakładach penitencjarnych było zarządzenie nr 62 dyrektora CZW z 30 grudnia 1964 r. (NRP 744/64)⁹⁹. Zarządzenie to wprowadzało uproszczone i zawężone leczenie odwykowe skazanych, które polegało na odstąpieniu od terapeutycznego podawania leczonym alkoholu. Ówczesne władze penitencjarne, zdaniem Adam Kwiecińskiego, nie były „jeszcze gotowe na podejmowanie głębszych zmian w tym obszarze”¹⁰⁰. W zakładach karnych nie stosowano awersyjnych metod leczenia odwykowego, natomiast kuracje uczulające przeprowadzano w ten sposób, że pacjent otrzymywał anticol na 21–14 dni przed zwolnieniem z zakładu, ale bez prób interakcji z alkoholem. Zawężenie zaś wyrażało się w tym, że specjalistyczne leczenie farmakologiczne anticolom stosowano tylko w niektórych jednostkach, tj. w tych, które miały kadrowe i sprzętowe możliwości przeprowadzenia badań laboratoryjnych w celu ustalenia ewentualnych przeciwskażeń do kuracji anticolom. Zarządzenie wskazywało kategorię więźniów obejmowanych leczeniem odwykowym¹⁰¹.

Obowiązek poddania się leczeniu odwykowemu wynikał z art. 32 ustawy z 10 grudnia 1959 r. o zwalczaniu alkoholizmu¹⁰². W przepisie tym wskazano, że kto uchyła się od orzeczonego względem niego przymusowego leczenia w zakładzie lecznictwa otwartego lub zamkniętego podlega karze aresztu do trzech miesięcy lub karze grzywny do 4500 złotych¹⁰³. Ponadto w zarządzeniu nr 62 dyrektora CZW z 1964 r. zaznaczono, że skazani poddani leczeniu odwykowemu „pozostają w normalnych warunkach odbywania kary» (wyjątek stanowili jedynie alkoholicy ujawniający zaburzenia psychiczne kwalifikujące się do leczenia w zakładzie zamkniętym, kierowano ich do przywieziennego szpitala psychiatrycznego) i »podlegają regulaminowi więziennemu«, przy czym zatrudnienie,

⁹⁷ A. Kwieciński, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym*, Warszawa 2017, s. 32.

⁹⁸ J. Migdał, *Polski system penitencjarny w latach 1956–2008...*, s. 429–430.

⁹⁹ Tamże, s. 430.

¹⁰⁰ A. Kwieciński, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności...*, s. 32.

¹⁰¹ Tamże, s. 430.

¹⁰² Ustawa z dnia 10 grudnia 1959 r. o zwalczaniu alkoholizmu, „Dziennik Urzędowy” 1959, nr 69, poz. 434, art. 32.

¹⁰³ Tamże.

zajęcia kulturalno-oświatowe, stosowanie kar i ulg miało być konsultowane z lekarzem i uwzględniać potrzeby leczniczo-wychowawcze¹⁰⁴.

Ówczesne doświadczenia dotyczące leczenia odwykowego osób uzależnionych od alkoholu odbywających karę pozbawienia wolności były kontynuowane w latach następnych.

W zakresie działalności więziennictwa wydano wówczas kilka aktów prawnych, w tym zarządzenie ministra sprawiedliwości z 7 lutego 1966 r. w sprawie regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności, który wprowadzał zasady i tryb wykonywania kary pozbawienia wolności¹⁰⁵. Godne podkreślenia jest to, iż regulamin ten normował kwestie postępowania ze skazanymi uzależnionymi od alkoholu. W § 45 ust. 1 wskazano na obowiązek poddania się przez skazanego uzależnionego od alkoholu leczeniu odwykowemu. Na podstawie przywołanego przepisu dyrektor CZW wydał zarządzenie regulujące szczegółowo zasady leczenia odwykowego w zakładach karnych¹⁰⁶. Równocześnie z regulaminem wykonywania kary pozbawienia wolności z 1966 r. wprowadzono nowe przepisy o klasyfikacji skazanych według stopnia demoralizacji i podatności na resocjalizację¹⁰⁷. Uznano mianowicie, że klasyfikacja więźniów należy do zakresu działania tzw. komisji penitencjarnych zgodnie z zarządzeniem ministra sprawiedliwości z 10 maja 1966 r. w sprawie organizacji i zakresu działania komisji penitencjarnych. Zarządzenie to weszło w życie 1 lipca 1966 r. Wydane zostało też zarządzenie ministra sprawiedliwości z 30 kwietnia 1966 r. w sprawie klasyfikacji więźniów. Żadne jednak z wymienionych zarządzeń nie zostało ogłoszone ani w „Dzienniku Ustaw”, ani też w „Dzienniku Urzędowym Ministerstwa Sprawiedliwości”¹⁰⁸.

Zakres działania komisji penitencjarnych był bardzo szeroki. Decydowały one nie tylko o klasyfikacji więźniów, ale także o ustalaniu okresów poddania więźnia rygorowi obostrzenia, awansowania i degradacji więźniów w toku odbywania przez nich kary pozbawienia wolności, o kierowaniu więźniów do pracy i wycofaniu z pracy, ustalaniu rodzaju i miejsca pracy, podwyższaniu i obniżaniu wynagrodzenia za pracę, występowaniu z wnioskami o wymierzenie kary dyscyplinarnej osadzenia w oddziale izolacyjnym, wydawaniu decyzji w sprawie wystąpienia przez administrację zakładu karnego z wnioskiem o warunkowe zwolnienie lub ułaskawienie itp.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Cyt. za: J. Migdał, *Polski system penitencjarny w latach 1956–2008...*, s. 430.

¹⁰⁵ Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 lutego 1966 r. w sprawie regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności, „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości” z 1966 r., nr 2, poz. 12.

¹⁰⁶ Zarządzenie Nr 1/67/CZW z 10 stycznia 1967 r. w sprawie zasad i form leczenia odwykowego choroby alkoholowej u więźniów w zakładach karnych (niepublikowane); J. Migdał, *Polski system penitencjarny w latach 1956–2008...*, s. 431.

¹⁰⁷ J. Konikowska-Kuczyńska, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym wobec skazanych uzależnionych od środków odurzających lub substancji psychotropowych*, Warszawa 2015, s. 16; Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 lutego 1966 r. w sprawie regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności, „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości” z 1966 r., nr 2, poz. 12, § 2.

¹⁰⁸ E. Merz, *Rozważania z zakresu praworządności wykonania kary pozbawienia wolności*, „Palestra” 1968, nr 12/9(129), s. 32.

¹⁰⁹ Tamże, s. 33.

5. Indywidualizacja środków i metod oddziaływania w postępowaniu ze skazanymi uzależnionymi w świetle Kodeksu karnego wykonawczego z 1969 r.

Wraz z regulaminem wykonywania kary pozbawienia wolności z 1966 r. i wprowadzonymi nowymi przepisami o klasyfikacji skazanych według stopnia demoralizacji i podatności na resocjalizację 19 kwietnia 1969 r. przyjęto pierwszy w historii Polski Kodeks karny wykonawczy (k.k.w.)¹¹⁰.

Według Zbigniewa Hołdy k.k.w. z 1969 r. „pomimo swoich słabych stron może być jednak uznany za akt prawny o charakterze nowatorskim i precedensowym także w skali międzynarodowej. [...] stworzył podstawę do ukształtowania się prawa karnego wykonawczego jako samodzielnej gałęzi prawa, obok prawa karnego materialnego i prawa karnego procesowego”¹¹¹. Natomiast J. Migdał uważa, że uchwalenie Kodeksu karnego wykonawczego oznaczało „realizację postulatów E.S. Rappaporta, by przepisy normujące wykonanie kar i innych środków penalnych wyodrębnić w osobnym kodeksie”¹¹². Z kolei Stefan Lelental stwierdził, że: „Uchwalenie k.k.w. jest niewątpliwie faktem historycznym o doniosłym znaczeniu” – co podkreślił jako ostatni z uczniów prof. E.S. Rappaporta i dodał, że było to spełnienie jego oczekiwań związanych z potrzebą wyodrębnienia „przepisów, regulujących wykonywanie kar i innych środków penalnych, w samodzielny akt prawny rangi ustawowej i nadania mu nazwy Kodeks”¹¹³.

Przepisy zawarte w k.k.w. z 1969 r. można podzielić na trzy podstawowe grupy: materialne nawiązujące bezpośrednio do Kodeksu karnego, przepisy o charakterze procesowym dotyczące postępowania wykonawczego oraz przepisy o charakterze organizacyjno-ustrojowym, które dzielą się na dwie części – ogólną i szczególną¹¹⁴.

Kodeks karny wykonawczy z 1969 r. w art. 39 § 1 przewidywał podział zakładów karnych na więzienia, ośrodki pracy dla więźniów, zakłady karne przejściowe, zakłady karne dla młodocianych, zakłady karne dla recydywistów, a także zakłady karne dla więźniów wymagających stosowania szczególnych środków leczniczo-wychowawczych. Konsekwencją tego była także klasyfikacja skazanych, którzy byli kierowani do właściwego zakładu karnego z jednoczesnym określeniem odpowiedniego rygoru wykonywania kary. Klasyfikacja ta służyła zasadniczemu celowi, którym było indywidualizowanie wykonywania kary

¹¹⁰ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. 1969, nr 13, poz. 98. 19 kwietnia 1969 r. doszło do uchwalenia trzech kodeksów: Kodeksu karnego, Kodeksu postępowania karnego i Kodeksu karnego wykonawczego. Zob. M. Melezini, *Punitivność wymiaru sprawiedliwości karnej...*, s. 107.

¹¹¹ Z. Hołda, K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Gdańsk 2005, s. 11–12.

¹¹² J. Migdał, *Polski system penitencjarny w latach 1956–2008...*, s. 26.

¹¹³ S. Lelental, *Początki, rozwój i stan obecny ustawodawstwa o wykonywaniu kar i innych środków prawnokarnej reakcji na przestępstwo w Polsce w latach 1918–2015*, w: *Nil nisi veritas. Księga dedykowana Profesorowi Jackowi Matuszewskiemu*, pod red. M. Głuszaka, D. Wiśniewskiej-Jóźwiak, Łódź 2016, s. 562; <<http://dx.doi.org/10.18778/8088-187-7.37>>, dostęp: 16.04.2020.

¹¹⁴ J. Migdał, *Polski system penitencjarny w latach 1956–2008...*, s. 26–27.

na podstawie indywidualnych cech skazanego¹¹⁵. Więźniów dzielono na grupy klasyfikacyjne i kierowano do odpowiedniego zakładu także w celu zapobieżenia „wzajemnej demoralizacji skazanych i stworzenia warunków sprzyjających stosowaniu zindywidualizowanych metod i środków oddziaływania penitencjarnego” (art. 44 § 1)¹¹⁶. Zgodnie z art. 44 § 2 k.k.w. z 1969 r. o rodzaju zakładu karnego i rygorze odbywania kary decydował: wiek, poprzednia karalność, wysokość orzeczonej kary oraz czas pozostały do jej odbycia, stopień demoralizacji i podatność na resocjalizację, a także rodzaj przestępstwa. Taka klasyfikacja „miała zmierzać do zgrupowania jednostek w zakładach, które były przystosowane do potrzeb resocjalizacyjnych skazanych według indywidualnych cech ich osobowości”¹¹⁷.

Decyzję dotyczącą klasyfikacji skazanych podejmowała komisja penitencyjna (art. 42 § 2), której postanowienie mógł uchylić lub zmienić sąd penitencyjny, jeżeli decyzja komisji penitencjarnej była sprzeczna z prawem lub zasadami polityki penitencjarnej (art. 42 § 2). Równocześnie zgodnie z § 3 sędziego penitencyjny lub prokurator mógł wstrzymać wykonanie decyzji komisji penitencjarnej¹¹⁸. Jako przykład można wymienić proces kwalifikowania skazanych stwarzających poważne zagrożenie społeczne lub zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego. Oprócz ogólnych kryteriów kwalifikacyjnych ważną rolę w określeniu przestrzeni dla decyzji komisji penitencjarnej w tej kwestii odgrywają przesłanki podmiotowe. Wśród nich uwagę zwracają „właściwości osobiste” (art. 88a § 2 k.k.w.). Jak twierdzi Stanisław Paweła, przesłanka ta nawiązuje bezpośrednio do cech biologicznych skazanego (tj. stanu zdrowia fizycznego i psychicznego, nałogów, uzależnienia), jego charakteru i osobowości. Równocześnie autor dodaje, że różna może być skala oceny tych wartości, a ich interpretacja wymaga doświadczenia życiowego, dłuższych obserwacji, a także fachowej wiedzy¹¹⁹. Skazany może bowiem zmylić swoim zachowaniem pozorowanym, spotykanym szczególnie w postawach skazanych zdemoralizowanych, recydywistów znających reguły życia więziennego¹²⁰.

Można stwierdzić, że zakłady dla skazanych wymagających stosowania szczególnych środków leczniczo-wychowawczych były swego rodzaju pierwowzorem systemu terapeutycznego wykonywania kary pozbawienia wolności¹²¹.

Przepisy k.k.w. z 1969 r. nie zawierały norm odnoszących się bezpośrednio do skazanych uzależnionych od alkoholu, nie zawierały także norm regulujących przeciwdziałanie alkoholizmowi. Natomiast w art. 61 k.k.w. z 1969 r. przewidywano obowiązek poddania skazanego odbywającego karę pozbawienia wolności przymusowemu zarządzonemu przez lekarza leczeniu odwykowemu. W razie odmowy istniała możliwość zastosowania wobec niego przymusu bezpośredniego¹²².

¹¹⁵ Tamże, s. 220.

¹¹⁶ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. 1969, nr 13, poz. 98.

¹¹⁷ J. Migdał, *Polski system penitencyjny w latach 1956–2008...*, s. 221.

¹¹⁸ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. 1969, nr 13, poz. 98.

¹¹⁹ S. Paweła, *O czynnikach prognostycznych przy warunkowym zwolnieniu*, „Nowe Prawo” 9–10(1972), s. 70–71.

¹²⁰ Tamże, s. 72.

¹²¹ Za: J. Konikowska-Kuczyńska, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności...*, s. 17.

¹²² Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. 1969, nr 13, poz. 98.

Przy tym obowiązek powstrzymywania się od nadużywania alkoholu oraz podania się leczeniu mógł być realizowany także w oparciu o środki skutkujące ograniczeniem wolności określone w Kodeksie karnym z 19 kwietnia 1969 r., takimi jak: dozór ochronny nad warunkowo skazanym (art. 75 § 2, pkt 6 i 7) i warunkowo przedterminowo zwolnionym (art. 94) oraz nadzór ochronny nad recydywistą (art. 63 § 3, pkt 4 i 5)¹²³.

Niepoddanie się obowiązkowi leczenia lub nadużywanie alkoholu stanowiło w tych przypadkach wystarczającą podstawę do odwołania przez sąd zawieszenia kary lub warunkowego zwolnienia oraz umieszczenia recydywisty w ośrodku przystosowania społecznego.

W Kodeksie karnym wykonawczym z 1969 r., co jest niezwykle ważne, wprowadzono nowe organizacyjne ujęcie pomocy postpenitencjarnej¹²⁴. Termin „opieka postpenitencjarna” zastąpiono określeniem „pomoc postpenitencjarna”¹²⁵, przez co ustawodawca podkreślił, iż działalność określana tym mianem ma wspierać skazanego w jego własnych wysiłkach na rzecz adaptacji społecznej po odbyciu przez niego kary pozbawienia wolności. Przy czym pomoc osobom zwolnionym z zakładu karnego lub ośrodka przystosowania społecznego miała być udzielana przez właściwe organy prezydiów rad narodowych oraz organizacje społeczne¹²⁶.

Reasumując, po wprowadzeniu Kodeksu karnego wykonawczego z 1969 r. oraz po zmianach w zarządzeniu ministra sprawiedliwości z 7 lutego 1966 r. w sprawie regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności dokonanych zarządzeniem z 12 grudnia 1969 r. w sprawie regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności, wraz z zarządzeniem z 30 kwietnia 1966 r. w sprawie klasyfikacji skazanych – zadania, organizacja i kryteria klasyfikacji oraz organy tej klasyfikacji przedstawiały się następująco: „Resocjalizacja oraz indywidualizacja środków i metod oddziaływania penitencjarnego stały się teoretycznie naczelnym zadaniem, fundamentalną zasadą i dyrektywą postępowania penitencjarnego. Klasyfikacji skazanych przypisano główną rolę w uruchomieniu i ukierunkowaniu tej indywidualizacji”¹²⁷.

Wprowadzenie no raz pierwszy do ustawodawstwa karnego takiego kryterium klasyfikacji stanowiło faktyczny postępowanie w procesie indywidualizacji postępowania penitencjarnego i jak twierdzi Jerzy Śliwowski „przypisywano [procesowi indywidualizacji postępowania penitencjarnego – przyp. M.K.] między innymi humanitaryzm [...], kryminologiczny optymizm wyrażający się w wysuwaniu na pierwsze miejsce zadań resocjalizacyjnych”¹²⁸.

¹²³ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny, Dz.U. 1969, nr 13, poz. 94.

¹²⁴ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. 1969, nr 13, poz. 98.

¹²⁵ Tamże, poz. 98, art. 34 i art. 35.

¹²⁶ Tamże, poz. 98, art. 34 § 1.

¹²⁷ J. Migdał, *Polski system penitencjarny w latach 1956–2008...*, s. 222.

¹²⁸ J. Śliwowski, *Prawo i polityka penitencjarna*, Toruń 1978, s. 62n.

Podsumowanie

Jak wynika z przeprowadzonej analizy, w pierwszym okresie kształtowania się polskiego systemu penitencjarnego do 1927 r. nie było jednolitych, opartych na indywidualizacji środków oddziaływania penitencjarnego, zasad klasyfikacji i rozmieszczania skazanych wewnątrz jednostek penitencjarnych. Było to spowodowane brakiem ciągłości rozwojowej polskiego systemu penitencjarnego związanej z utratą polskiej państwowości w okresie zaborów.

Istotny powód powolnego rozwoju polskiego systemu penitencjarnego wynikał z trudnej sytuacji ekonomicznej ówczesnej Polski. Niebagatelne znaczenie miał także duży wzrost przestępczości w latach 1930–1935, pociągający za sobą przeludnienie więzień utrudniające przeprowadzenie reformy penitencjarnej.

Uwarunkowania historyczne wymusiły budowę systemu penitencjarnego od podstaw, a nie w sposób ewolucyjny. W tej sytuacji należy docenić fakt, że polskim władzom udało się, mimo trudnych warunków, zapewnić funkcjonowanie więziennictwa od strony podstaw normatywnych i zorganizować nowoczesny system penitencjarny oparty na klasyfikacji skazanych¹²⁹. Klasyfikacja skazanych była przy tym rozbudowywana i udoskonalana, oparta na wynikach badań osobopoznawczych i ówczesnych trendach światowych, a także tradycjach wypracowanych w okresie Królestwa Polskiego. Dzięki udoskonalonej klasyfikacji więźniów było możliwe tworzenie wyspecjalizowanych zakładów karnych o różnorodnych rygorach, w których starano się wykorzystywać adekwatne metody i środki dostosowane do konkretnych grup skazanych.

Wprowadzona w 1932 r. nowa kodyfikacja karna zakładała i wykreowała fundamenty dla rozbudowanej indywidualizacji postępowania penitencjarnego. Kodeks stanowił o trzech rodzajach następstw prawnokarnych popełnienia czynu zabronionego: kary zasadnicze, kary dodatkowe, środki zabezpieczające¹³⁰. W doktrynie wskazuje się, że omawiany kodeks należał do tzw. kodeksów dwutorowych ze względu na możliwość zastosowania wobec sprawcy obok kar także środków zabezpieczających¹³¹.

Projekty aktów normatywnych poświęconych organizacji polskiego systemu penitencjarnego zostały zwieńczone uchwaleniem ustawy z 26 lipca 1939 r. o organizacji więziennictwa. Była to pierwsza polska ustawa normująca wykonywanie kary pozbawienia wolności, a równocześnie ostatni penitencjarny akt prawny w dwudziestoleciu międzywojennym. Ustawa ta stanowiła podsumowanie teoretycznego i praktycznego dorobku polskiej penitencjarystyki w zakresie pogłębiania indywidualizacji wykonywania kary oraz służących temu kryteriów klasyfikacji. Niestety wybuch II wojny światowej uniemożliwił pełne wprowadzenie jej w życie.

¹²⁹ K. Chmielewski, M. Pająk, *Organizacja więziennictwa polskiego (1918–1939)*, s. 193.

¹³⁰ J. Migdał, J. Raglewski, *Kara pozbawienia wolności...*, s. 134.

¹³¹ Tamże, s. 135.

W okresie II Rzeczypospolitej w polskim systemie penitencyjnym kluczowym elementem była tendencja do indywidualizacji wykonywania kary pozbawienia wolności. Rozwój tego kierunku przerwała II wojna światowa i przełom ustrojowy w Polsce po jej zakończeniu.

W pierwszych dziesięciu latach po zakończeniu II wojny światowej w zasadzie nie istniała w Polsce żadna koncepcja penitencyjna. Nowy etap rozwoju postępowania ze skazanymi rozpoczął się dopiero w 1956 r. Było to związane z uchwaleniem w 1955 r. pod auspicjami Organizacji Narodów Zjednoczonych Reguł Minimalnych, które za nadrzędny cel wykonywania kary pozbawienia wolności uznawały resocjalizację. Równocześnie przyjęto, że podstawowym warunkiem osiągnięcia pozytywnych efektów resocjalizacyjnych jest szeroka indywidualizacja środków i metod postępowania penitencyjnego. Od 1963 r. zaczęto przy udziale skazanych uzależnionych od alkoholu prowadzić działalność profilaktyczną tworząc eksperymentalne ambulatoryjne oddziały leczenia odwykowego. Był to moment przełomowy dla specjalistycznej terapii odwykowej, mimo że nie miał charakteru systemowego, ale raczej akcyjny.

Pierwszym aktem normatywnym dotyczącym działalności przeciwalkoholowej we wszystkich zakładach penitencyjnych było zarządzenie nr 62 dyrektora CZW z 30 grudnia 1964 r.

Resocjalizacja oraz indywidualizacja środków i metod oddziaływania penitencyjnego, po wprowadzeniu Kodeksu karnego wykonawczego z 1969 r. oraz po zmianach zarządzenia ministra sprawiedliwości z 7 lutego 1966 r. w sprawie regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności dokonanych zarządzeniem z 12 grudnia 1969 r. w sprawie regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności, wraz z zarządzeniem z 30 kwietnia 1966 r. w sprawie klasyfikacji skazanych, stały się teoretycznie naczelnym zadaniem postępowania penitencyjnego. Klasyfikacji skazanych, zdaniem J. Migdała, przypisano główną rolę w uruchamianiu indywidualizacji i jej ukierunkowania.

Zgodnie z Kodeksem karnym wykonawczym z 1969 r. wprowadzono nieznanne do tego momentu w polskiej praktyce penitencyjnej kryterium klasyfikacji według stopnia demoralizacji i podatności na resocjalizację. Wprowadzone po raz pierwszy do ustawodawstwa karnego takie kryteria klasyfikacji stanowiły faktyczny postęp w procesie indywidualizacji postępowania penitencyjnego.

Tym niemniej przepisy Kodeksu karnego wykonawczego nie zawierały norm odnoszących się bezpośrednio do skazanych uzależnionych od alkoholu. Natomiast zgodnie z art. 61 k.k.w. z 1969 r. obowiązek poddania leczeniu odwykowemu skazanego odbywającego karę pozbawienia wolności mógł zarządzić lekarz więzienny. Odmowa takiego leczenia mogła skutkować zastosowaniem środków przymusu bezpośredniego.

Należy podkreślić, że Kodeks karny wykonawczy z 1969 r. stał się wyrazem daleko idącej indywidualizacji wykonania kary.

Kolejny przełom ustrojowy, który dokonał się w Polsce po roku 1989, stał się podstawą do budowania nowych regulacji w zasadzie w każdej dziedzinie życia społecznego, także w badanym tu obszarze prawa karnego wykonawczego, co może być przedmiotem odrębnych rozważań.

BIBLIOGRAFIA

Źródła prawa:

- Dekret Naczelnika Państwa Polskiego w sprawie tymczasowych przepisów więziennych z 8 lutego 1919 r., „Dziennik Praw Państwa Polskiego” 1919, nr 15, poz. 202.
- „Dziennik Urzędowy” 1956, nr 151, poz.188.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 czerwca 1931 r. w sprawie regulaminu więziennego, Dz.U., nr 71, poz. 577.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny, Dz.U. 1932, nr 60 poz. 571.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 marca 1928 roku w sprawie organizacji więziennictwa, Dz.U., nr 29, poz. 272.
- Ustawa z dnia 10 grudnia 1959 r. o zwalczaniu alkoholizmu, „Dziennik Urzędowy” 1959, nr 69, poz. 434.
- Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. 1969, nr 13, poz. 98.
- Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny, Dz.U. 1969, nr 13, poz. 94.
- Ustawa z dnia 26 lipca 1939 r. o organizacji więziennictwa, Dz.U., nr 68, poz. 457.
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 1956 r. o zwalczaniu alkoholizmu, „Dziennik Urzędowy” 1956, nr 12, poz. 62.
- Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 lutego 1966 r. w sprawie regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności, „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości” z 1966 r. nr 2, poz. 12, § 2.

Źródła internetowe:

- Kulan B., *Prawne regulacje pracy i nauki skazanych oraz ich realizacja, na przykładzie więzienia na Św. Krzyżu w latach 1918–1939*, 29/04/2013, <<https://www.infolotnicze.pl/2013/04/29/prawne-regulacje-pracy-i-nauki-skazanych-oraz-ich-realizacja-na-przykladzie-wiezienia-na-sw-krzyzu-w-latach-1918-1939/2/>>, dostęp: 30.03.2020.
- Lelental S., *Początki, rozwój i stan obecny ustawodawstwa o wykonywaniu kar i innych środków prawnokarnej reakcji na przestępstwo w Polsce w latach 1918–2015*, w: *Nil nisi veritas. Księga dedykowana Profesorowi Jackowi Matuszewskiemu*, pod red. M. Głuszaka, D. Wiśniewskiej-Jóźwiak, Łódź 2016, s. 562; <<http://dx.doi.org/10.18778/8088-187-7.37>>, dostęp: 16.04.2020.

Prace zwarte:

- Bedyński K., *Historia więziennictwa Polski Ludowej 1944–1956*, Warszawa 1988.
- Car S., *Przedmowa*, w: *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1928*, pod red. Z. Bugajskiego, Warszawa 1929.
- Czołgoszewski J., *Więziennictwo okresu stalinowskiego na Warmii i Mazurach w latach 1945–1956*, Olsztyn 2002.
- Gałązka M., *Zasady subiektywizmu i indywidualizacji odpowiedzialności karnej w Kodeksie karnym z 1932 r.*, w: *Kodeks karny z 1932 r.*, pod red. A. Grześkowiak, K. Wiaka, M. Gałązki, R.G. Hałasa, S. Hysia, D. Szeleszczuka, Lublin 2015.
- Górny J., *Elementy indywidualizacji i humanizacji karania w rozwoju penitencjarystyki*, Warszawa 1996.
- Hołda Z., Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Gdańsk 2005.
- Kaczyńska E., *Ludzie ukarani. Więzienia i system kar w Królestwie Polskim 1918–1914*, Warszawa 1989.
- Konikowska-Kuczyńska J., *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym wobec skazanych uzależnionych od środków odurzających lub substancji psychotropowych*, Warszawa 2015.
- Księga jubileuszowa więziennictwa Polskiego 1918–1928*, Warszawa 1929.
- Księga jubileuszowa więziennictwa Polskiego 1918–1988*, pod red. A. Marka, Warszawa 1990.
- Kurek A., *Niemieckie więzienia sądowe na Śląsku w czasach Trzeciej Rzeszy*, Kraków 2007.
- Kwieciński A., *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym*, Warszawa 2017.

- Makarewicz J., *Kodeks karny z komentarzem*, Lwów 1932.
- Makowski W., *Rozważania prawnicze: z dziedziny prawa publicznego, z dziedziny prawa karnego – mowy autora*, Warszawa 1928.
- Melezini M., *Punitivność wymiaru sprawiedliwości karnej w Polsce w XX wieku*, Białystok 2003.
- Migdał J., *Polski system penitencjarny w latach 1918–1928*, Gdańsk 2011.
- Migdał J., *Polski system penitencjarny w latach 1956–2008 w ujęciu doktrynalnym, normatywnym. Kontynuacja czy zmiana?*, Gdańsk 2008.
- Migdał J., Raglewski J., *Kara pozbawienia wolności, zarys dziejów polskiej doktryny, prawa i praktyki penitencjarnej*, Gdańsk 2005.
- Neymark E., *Organizacja więziennictwa polskiego*, w: *Aktualne zagadnienia i projekty reformy więziennictwa*, pod red. Z. Bugajskiego i E. Neymarka, t. 1, Warszawa 1925.
- Neymark E., *Rola lekarza w walce z przestępczością*, w: *Pamiętnik XIV Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich*, t. 2, Poznań 1933.
- Pamiętnik XIV Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich w Poznaniu 11–15 września 1933 r.*, t. 2, Poznań 1933.
- Paprzycki L., *System środków zabezpieczających w ujęciu Kodeksu karnego z 1932 r. – koncepcja i rzeczywistość*, w: *Kodeks karny z 1932 r.*, pod red. A. Grześkowiak, K. Wiaka, M. Gałązki, R.G. Hałasa, S. Hysia, D. Szeleszczuka, Lublin 2015.
- Pawlak K., *Polski biograficzny słownik penitencjarny*, Kalisz 2008.
- Pawlak K., *Więziennictwo Polskie w latach 1918–1939*, Kalisz 1995.
- Pawlak K., *Za kratami więzień i drutami obozów (Zarys dziejów więziennictwa w Polsce)*, Kalisz 1999.
- Raś D., *O poprawie winowajców w więzieniach i zakładach dla nieletnich. Propozycje prawników, lekarzy, działaczy społecznych i pedagogów oraz rozwój więziennictwa do połowy XX wieku*, Katowice 2006.
- Śliwowski J., *Prawo i polityka penitencjarna*, Toruń 1978.
- Utrat-Milecki J., *Więziennictwo w Polsce w latach 1944–1956*, Warszawa 1995.
- W dziewięćdziesięciolecie polskiego więziennictwa. Księga jubileuszowa*, pod red. Z. Jasińskiego, A. Kurka, D. Widelaka, Opole 2008.

Artykuły naukowe:

- Chmielewski K., *Polska doktryna prawa penitencjarnego w okresie międzywojennym – zarys problematyki*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 68(2016), z. 1, s. 179–200.
- Chmielewski K., Pająk M., *Organizacja więziennictwa polskiego (1918–1939)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 69(2017), z. 2, s. 181–195.
- Czołgoszewski J., *Wykonywanie kary śmierci w okresie stalinowskim*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 58(2008), s. 119–128.
- Kordeczuk J., *Znaczenie Kodeksu karnego z 1932 r. dla rozwoju nauki i prawa karnego w Polsce w XX wieku*, „Zeszyty Prawnicze” 11(2011), nr 2, s. 46–60.
- Kostewicz T., *Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec więźniów politycznych w latach 1944–1956*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1(1991), s. 51–87.
- Kwieciński A., Pałaszewski P., *Kształtowanie się polskiego modelu wykonywania tymczasowego aresztowania w latach 1945–1969*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 32(2014), nr 3609, s. 81–99.
- Lityński A., *Dwa kodeksy karne 1932: w osiemdziesiątą rocznicę*, „Roczniki Administracji i Prawa” 12(2012), s. 207–218.
- Luniewski W., *Zadania psychiatrii penitencjarnej*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 3(1938), s. 276–287.
- Maleszyk R., *Więziennictwo polskie na tle dziejów państwa w latach 1918–1956*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 62–63(2009), s. 9–32.
- Melezini M., *Kształtowanie się koncepcji kar dodatkowych w prawie karnym w okresie II Rzeczypospolitej Polskiej*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 14(2015), z. 2, s. 113–125.
- Merz E., *Rozważania z zakresu praworzędności wykonania kary pozbawienia wolności*, „Palestra” 1968, nr 12/9(129), s. 29–38.
- Śliwowski J., *Narodziny prawa penitencjarnego*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 44(1934), s. 649–653.

Szczygiel G.B., *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce międzywojennej*, „Miscellanea Historico-Juridica” 6(2008), s. 41–54.

Szymanowski T., *Prawne podstawy funkcjonowania więziennictwa w Polsce i ich wpływ na wykonywanie kary pozbawienia wolności*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 62–63(2009), s. 33–48.

**NORMATIVE AND DOCTRINAL FOUNDATIONS FOR SHAPING
THE IDEA OF A SEPARATE TREATMENT
WITH CONVICTS ADDICTED TO ALCOHOL IN POLAND IN 1918–1969**

SUMMARY

The aim of this article is to present the normative and doctrinal foundations for the formation of the idea of separate treatment of alcohol-dependent convicts in Poland in the years 1918–1969. It also attempts to answer the question of what concepts of selected penitentiary representatives have found recognition and formed the foundations of the legal regulations created at that time. Due to the fact, that the Polish penitentiary system taken over after the annexations, was based on various principles of operation, considerations regarding the creation of the idea of separate treatment of alcohol-dependent convicts were preceded by a description of the Polish penitentiary system.

A new stage of the treatment with convicts beginnings only in 1956. It was related to the enactment of Minimum Rules in 1955 under the auspices of the United Nations, which recognized rehabilitation as the overarching goal of the execution of imprisonment. At the same time, it was assumed that the fundamental condition of achieving the positive social rehabilitation effects is a broad individualization of penitentiary measures and methods, and in 1963 the experimental branches for alcohol-dependent convicts started to appear.

The regulations of the 1969 Penal Code do not contain the rules directly related to alcohol-dependent convicts, but in accordance with Art. 61 of this code, the prison doctor was entitled to order the duty of cure towards alcohol-dependent convict. In addition, the Executive Penal Code became an expression of far-reaching individualisation of the execution of punishment.

KEY WORDS: individualisation of the execution of punishment, penitentiary system, convicts addicted to alcohol

